

А. О. Худавердова,
аспірантка
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

НОРМИ ПРАВА ТА НОРМИ МОРАЛІ ЯК РЕГУЛЯТОРИ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Норми права та норми моралі мають загальні риси. Як форми суспільної свідомості та суспільних відносин, мораль і право мають між собою багато подібного, оскільки виконують загальну соціальну функцію, є найважливішими засобами регулювання поведінки людей у суспільстві й мають нормативний характер. Громадяни дотримуються суспільних норм і принципів, зазвичай, добровільно і свідомо. Моральність і право ґрунтуються на єдиному для них фундаменті загальнолюдських цінностей. Незважаючи на те, що норми права мають, за рідкісним винятком, писаний характер, тобто офіційно проголошуються державою, а норми моралі в основному живуть у суспільній свідомості, і мораль, і право являють собою розгорнуті системи правил поведінки, що охоплюють практично всю сукупність суспільних відносин, що виражають волю тих чи інших соціальних груп, верств та суспільства в цілому, а також певною мірою загальнолюдські уявлення про справедливе та належне. Ці норми мають загальний характер й поширюються на усіх членів суспільства.

Окрім того, моральні та правові вимоги об'єднані їх оціночно-обов'язковим характером. Право і мораль є сукупністю суворо визначених, стійких, зафіксованих у суспільній свідомості норм поведінки, що відображають соціально-історичні потреби суспільства. Сфери моральних та правових відносин певною мірою збігаються.

Збройні сили є особливою соціальною групою зі своїми традиціями та культурними нормами. Усі силові структури мають жорсткі норми поведінки, багато з яких кодифіковані та мають силу закону. Спілкування осіб, які перебувають протягом певного терміну у військовій організації є складним динамічним процесом, що складається з періодичної десоціалізації

військовослужбовців та нової соціалізації в умовах служби, за умови якої необхідно відмовитися від деяких правил, моделей поведінки, звичок та набути нові. Цей процес є частиною входження у нове соціальне середовище та оволодіння військовою роллю. Зіткнення ще недавно цивільної людини з високо дисциплінованим суспільством, з численними заборонами та обмеженнями, авторитарною ієрархією може викликати фрустрацію, активувати агресивні тенденції або приводити до непокори.

Саме військово-соціальне середовище та умови військової служби, а також міжособистісні відносини у військових колективах є факторами формування правомірної чи неправомірної поведінки військовослужбовців. Розглядаючи поведінку військовослужбовців, що відхиляється, необхідно враховувати, що основні цілі та завдання військовослужбовця в бойовій обстановці передбачають поведінку, що в цілому суперечить загальнолюдським нормам і цінностям існування людей в звичайних умовах. У повсякденній тилловій діяльності військовослужбовці керуються нормами, встановленими суспільством. Таким чином, виникає суперечність між нормативними вимогами до поведінки військовослужбовця у професійних та звичайних умовах. Фактично це протиріччя виявляється у необхідності демонструвати діаметрально протилежні форми поведінки залежно від ситуації та вмінні максимально ефективно управляти ними [2].

Відсутність інтерналізації військової ролі, залежність від сторонніх, погіршення рівня життя, вимушені соціальні контакти – все це часто призводить до серйозних труднощів в адаптації або, навіть, до дезадаптації військовослужбовців. У цей час інтенсивного освоєння нових, прийнятих і шанованих військовою соціальною групою цінностей і правил, часто виникають відхилення у поведінці, які можна розглядати як девіантні.

Девіантна поведінка військовослужбовців є інтегративною єдністю мотивів, потреб, смислів, особистісних якостей, усвідомлене відхилення норм діяльності. Девіантна поведінка військовослужбовців є такою, що відхиляється від соціальних норм військової служби, характеризується наявністю в поведінці однієї чи кількох девіацій, пов'язаних

із правопорушеннями, алкоголізмом, пияцтвом, наркоманією, токсикоманією, суїцидом, бродяжництвом, жебрацтвом, дезорганізує статутні відносини, вносить негативну ненормативну взаємодію військовослужбовців, несе потенційну соціальну небезпеку, що призводить до особистісної деградації та виявляється в єдності мотиваційно-потребових, особистісно-смыслових та нормативно-діяльнісних характеристик [1].

До груп криміногенних чинників у військово-службових відносинах по-перше, відносяться чинники загального характеру: організаційно-управлінські – такі як неналежне виконання військовими посадовими особами своїх обов'язків; відсутність культури поведінки та мовлення тощо; правові: наприклад, правовий нігілізм, відсутність елементарних правових знань у військовослужбовців. По-друге, – чинники, які перебувають поза військовим правопорядком, але безпосередньо криміногенно впливають на призовний контингент до надходження його на військову службу і впливають на внутрішню обстановку у військах: деградація культури, системи навчання, виховання і дозвілля. По-третє, – криміногенні фактори, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням військового правопорядку: недоліки у підборі та підготовці кадрів, пов'язані з проблемами існуючої системи правової підготовки; спотворені уявлення окремих військовослужбовців про інтереси, призначення військового правопорядку, хибне розуміння вимог службового обов'язку, що детермінують необачні, необдумані дії військовослужбовців.

Війна проти України висуває підвищені вимоги до військовослужбовців, у тому числі фізичної та моральної витримки, стресостійкості, суворого забезпечення військової дисципліни, бездоганного дотримання правових норм. Питання попередження та профілактики девіантної поведінки в армійському середовищі набувають чималого значення. Значимість впливу на психіку військовослужбовця тих чи інших бойових стресорів визначається його індивідуально психологічними особливостями і особистісними якостями, професійною та психологічною готовністю до ведення бойових дій, характером і рівнем бойової мотивації, особливостями сприйняття військовослужбовцем місця і ролі бойових дій в історії та перспективі його системи життєдіяльності.

Під здібностями військовослужбовців розуміється сукупність фізичних та психічних ресурсів, що забезпечують хорошу адаптацію до складних умов діяльності. Під моральними якостями розуміється готовність людини слідувати моральним нормам поведінки. Поєднання цих складових залежно від ступеня їх розвитку може давати різні варіанти особистості. Розвинені здібності та високі моральні якості забезпечують найвищий рівень розвитку особистості. Така людина здатна продуктивно і відповідально вирішувати завдання, що стоять перед нею.

Якщо моральні якості розвинені на високому рівні, але здібності розвинені недостатньо, така людина, швидше, буде відрізнятися відповідальністю та старанністю, але в неї може бракувати фізичних та моральних сил для відстоювання своєї позиції, для опору зовнішньому тиску.

При високих здібностях і низьких моральних якостях – на перший план виступає сильна, напориста і не обмежена моральними принципами особистість. Такі люди здатні добиватися своїх цілей будь-якими засобами, не переймаючись наслідками для оточуючих. Вони активно експлуатують інших, при необхідності легко вдаючись до методів психологічного та фізичного тиску [3].

Низький рівень розвитку і здібностей, і моральних якостей, виявляє найбільш несформований, незрілий варіант розвитку особистості. Їм важко доручити відповідальну справу, найчастіше їх відкрито ігнорують або воліють просто не помічати. Іноді деякі з них начебто набувають статусу, стаючи виконавцями для виконання непристойних доручень з боку представників попереднього типу, але, виконавши свою місію, знову стають непотрібними.

Таким чином, моральні якості мають не менш важливу роль у діяльності людини, ніж її фізичні та психологічні характеристики.

Мораль, апелюючи до людини в цілому, неможлива без осмислення кожного конкретного соціального факту, вчинку. Для моралі сенс конкретної ситуації, прийняття рішення – у їх неповторності, унікальності. На противагу цьому право виходить із міркувань про типове, стандартне у дійсному

соціальному житті. Цей тип ситуацій породжений не внутрішнім життям людей, як і зовнішніми відносинами між собою, що вимагає точного визначення меж діяльності кожного суб'єкта. Моральні санкції гарантуються переважно заходами духовного, суспільного впливу, наприклад, через формування почуття обов'язку, звернення до совісті людини, почуття сорому за свої дії тощо.

На нашу думку, позитивні моральні установки та позитивне ставлення до морально-етичних категорій і норм поведінки у військовослужбовців можуть виступати стримуючим фактором правопорушень або спрямовувати поведінку та розвиток особистості в конструктивному напрямку. Одним із найпоширеніших наслідків порушення або деформації процесу соціалізації особистості та негативного ставлення до моральних категорій і норм поведінки є виникнення відхилень у поведінці.

Список використаних джерел

1. Артеменко О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти порядку проходження військової служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 21 с.
2. Бакун В. І. Проблемні питання індивідуального попередження злочинів у Збройних Силах України. *Юридична наука*. 2013. № 7. С. 36–44.
3. Силовики наполягають на створенні Військової поліції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2061855-siloviki-napolagaut-na-stvorenni-vijskovoi-policii.html> (дата звернення: 14.09.2022).